

Т. Завязун,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології,
комунальний заклад «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради,
<https://orcid.org/0000-0002-4999-5091>

Вільна гра як базова цінність дошкільного дитинства

Анотація. У статті розглянуто питання значення вільної гри у розвитку дитини дошкільного віку. Акцентовано увагу на ролі дорослого в навчінні дитини-дошкільника повноцінному проживанню в провідному виді діяльності дошкільного дитинства – вільній грі. З'ясовано причини, які заважають сучасним дітям включатися самостійно у гру та вчитися проживати в ній.

Ключові слова: вільна гра, дитина дошкільного віку, провідна діяльність.

T. Zavyazun,
Candidate of Psychological Sciences,
Teacher of the Department of Psychology,
Municipal Institution «Zhytomyr Regional In-Service
Teacher Training Institute» of
Zhytomyr Regional Council
<https://orcid.org/0000-0002-4999-5091>

Free play as the leading value of preschool childhood

Abstract. The article examines the importance of free play in the development of a preschool child. Attention is focused on the role of an adult in teaching a preschool child to fully live in the leading activity of preschool childhood - free play. The reasons that prevent modern children from independently joining the game and learning to live in it have been clarified.

Keywords: free play, preschool child, leading activity.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Гра для кожної дитини, беззаперечно, має бути важливою, головною складовою її дитинства. Бо саме гра є провідною діяльністю, в якій відбувається особистісний розвиток дошкільника.

Та чи завжди ми, дорослі: батьки, педагоги – створюємо необхідні умови для розгортання ігрової діяльності малят? Чи правильно розуміємо свою роль та

роль самої гри у житті наших дітей? Зрозуміло, що всі дорослі хочуть для своїх дітей тільки усього найкращого. Тому маємо розуміти та усвідомлено приймати те, що кожна людина від самого народження розвивається за певними незмінними законам еволюції, незважаючи на зовнішні впливи та фактори, які її супроводжують. Гра була, є і буде для дитини в період її передшкільного дитинства середовищем розвитку, навчання та виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно дитяча гра виступає предметом вивчення в педагогіці, психології, соціології, культурології, етнографії тощо. Науковці-класики психології та педагогіки (О. Запорожець, Е. Ельконін, В. Сухомлинський, К. Ушинський) основною формою вияву активності дитини з перших років її життя визначають в першу чергу гру як провідний вид діяльності людини. Етнографи (М. Грушевський, О. Маркович, Т. Лубенець, С. Русова, К. Шейковський) акцентують увагу на тому, що гра є дзеркалом дитячої душі, проявом діяльності розуму дитини та середовищем для усвідомлення того, на яких почуттях та емоціях проходить становлення народу і нації. Тимофій Лубенець, народний педагог, фахівець з теорії та методики початкової і дошкільної освіти, ще свого часу зазначав, що «дитина граючись – живе, і живучи – грається».

Співзвучність підходів сучасних науковців-практиків до проблеми ігрової діяльності дітей дошкільного віку (А. Бурова, Н. Гавриш, К. Карасьова, Т. Піроженко, О. Половіна) з поглядами науковців минулого століття (Л. Виготський, О. Запорожець, Д. Ельконін, О. Усова, Д. Меджерицька та ін.) прослідковуються у розумінні та розкритті розвиваючого впливу ігрової діяльності на розвиток дитини дошкільного віку, на акцентуванні того, що гра є засобом пізнання дійсності для дитини та засвоєння знань, умінь і навичок про оточуючий світ, однак у визначеності ролі впливу дорослих на організацію дитячої гри.

Мета статті: розкрити значення вільної гри у розвитку дитини дошкільного віку та ролі дорослого в навчінні дитини-дошкільника повноцінного проживання у провідному виді діяльності дошкільного дитинства.

Виклад основного матеріалу. В Конвенції ООН «Про права дитини» (стаття 31), яка ратифікована Україною у 1997 році, задекларовано право дитини на гру. У 2013 році Комітет ООН із прав дитини, щоб роз'яснити та запропонувати державам орієнтири для впровадження деяких статей Конвенції на практиці, затвердив Генеральний коментар № 17 до статті 31 про право дитини на відпочинок, дозвілля, гру, розважальні заходи, культурне життя та мистецтво.

У документі ООН дано визначення гри як «будь-якої поведінки, діяльності чи процесу, ініційованими, контрольованими та структурованими самими дітьми» [2]. Документ акцентує увагу на тому, що гра може відбуватися «коли й де би не виникла така можливість». Також у статті 31 (Конвенція ООН «Про права дитини») прописані основні характеристики гри, а саме: позитивні емоції: радість, задоволення; непередбачуваність та виклики; гнучкість та відсутність результату.

У Державному стандарті дошкільної освіти України – Базовому компоненті дошкільної освіти (2021р.) – ігрову діяльність виділено в освітній напрямок «Гра дитини», в якому акцентується увага на тому, що гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку, яка в свою чергу сприяє формуванню особистості дитини-дошкільника [1]. У документі підкреслено важливість гри у психологічному розвитку малюка, бо саме гра як провідна діяльність забезпечує поступовий розвиток базових психологічних новоутворень (уяви, довільності, соціальної активності, самопізнання, самооцінки тощо) і як наслідок – створює передумови для успішної освіченості дошкільника на майбутнє.

Спостереження за життям наших дітей, на жаль, підтверджує той факт, що негативне відношення з боку дорослих до дитячих ігор постійно росте, так як більше уваги акцентується на діяльності, результати якої можна зміряти.

То що ж не так у наших дітей із вільною грою зараз? Які є на те причини, що заважають дітям гратися?

Більшість дітей сьогодні в нашій країні мають величезне різноманіття іграшок та ігор як в дома, так і в просторі закладів освіти, які відвідують переважна більшість наших малюків. Але це не завжди спонукає дітей до вільної гри. Чому? Більше того, освітній процес у переважній більшості сучасних закладів дошкільної освіти побудований на принципах ігрового підходу. Доводиться констатувати той факт, що ігрові технології навчання та «заняття у формі гри», які домінують сьогодні в освітньому процесі нашої дошкільної освіти, нічого спільного з самостійною вільною ігровою діяльністю наших дошкільників не мають, оскільки мета таких видів роботи включає в себе нсамперед досягнення певних дидактичних цілей. Тому такі заняття не спонукають сучасну дитину до важливого – вчитися проявляти ініціативу, самостійність та визначатися з власним вибором.

Опитування та дослідження стосовно ігрової діяльності дітей дошкільного віку, які проводять психологи та соціологи всього світу, фіксують невтішні результати і констатують той факт, що відбувається стрімке зниження часу, яке відводиться на вільну гру в просторі дитини. Водночас збільшується тривалість часу, проведеного дітьми за використанням цифрових технологій, відвідуванням різноманітних занять у гуртках та секціях, супроводом батьків у дорослих справах.

Дослідники психології гри і дитинства (Пітер Грей, професор психології Бостонського коледжу; Ілва Андерссон, професорка Стокгольмського університету) [5] наводять невтішну статистику та стверджують, що депривація, тобто позбавлення дитини провідного виду діяльності, а саме – вільної гри в дошкільному дитинстві, має негативний довготривалий ефект в майбутньому. Як наслідок, у подальшому житті це може спричинити депресію, викликати почуття безпорадності, брак ініціативності та навіть бути однією із причин зростання суїцидів серед підлітків.

Тож що таке вільна гра для дитини-дошкільника?

Гра є добровільною діяльністю для отримання задоволення, яку дитина вибирає на свій розсуд і яка дає їй можливість повноцінно розвиватися. Вільна

гра є тоді, коли вона має елемент непередбачуваності і затівається заради творчого процесу, який супроводжується живими емоціями, свободою вибору і чіткими правилами до виконання усіма учасниками гри.

То для чого дітям дошкільного віку була, є і буде потрібна вільна гра?

Вільна гра дозволяє дитині розвивати навички самостійно приймати рішення, дає змогу вчитися проявляти ініціативу та контролювати своє життя. Малюк за допомогою гри набуває навичок адаптування до змін та викликів, які чекають на нього в майбутньому житті, вчиться гнучкого реагування на різні обставини та вміння впоратися з емоційними труднощами. Гра для дитини у передшкільному віці є чудовим середовищем для розвитку її емоційного інтелекту, так як про свої переживання, образи, смуток і горе вона здебільшого говорить мовою гри, «переграючи» таким чином події, які сталися з нею. Також саме вільна гра дає дитині можливість прожити у ній реальний досвід взаємовідносин та отримати досвід соціальної взаємодії через розуміння інших людей у побудові відносин та розв'язанні конфліктів, де дитина вчиться поступатися, відстоювати свої інтереси, пропонувати, приймати, ділитися і т. д. Вільна гра для дитини є джерелом творчості, радості, натхнення та середовищем для фізичного, емоційного, інтелектуального самовираження.

Які завдання для розвитку несе в собі провідний вид діяльності передшкільного вікового періоду в житті людини?

До 6–7 років дитина живе за принципом наслідування, копіюючи дорослих, опановує нові навички і набуває нові уміння, які вона може пережити та привласнити тільки у самостійній вільній грі.

Вільна гра для малюків – це середовище підтримки психічного здоров'я та благополуччя, так як є своєрідною терапією у проживанні глибоких емоцій та почуттів. Гра дає дітям можливість вчитися керувати своїми емоціями через дотримання правил гри та набувати навичок саморегуляції, які є ключовими для переходу в новий для дітей вид діяльності – навчання. Організуючи вільну гру, діти керуються власними бажаннями, реалізують свої наміри та задуми і вчаться висловлювати та задовольняти своє власне «Я».

Вільна гра спонукає дитячий мозок до росту та розвитку, до утворення сильних нейронних зв'язків як основи для формування вміння розв'язувати проблеми в наступних періодах життя. Самостійна ігрова діяльність для малюків є середовищем розвитку їхнього творчого потенціалу, так як гра дає право вибору. Через власні спроби та помилки діти вчаться критичному мисленню, розвивають пізнавальний інтерес, формують комунікативні навички та здобувають досвід у розв'язанні конфліктів через вирішення особистих і соціальних проблем.

Також гра є середовищем для загартування фізичного тіла малюка через вправлення та освоєння моторних навичок, а саме: вміння керувати своїм тілом, утримувати баланс.

Нам, дорослим, усім, хто дотичний до дітей дошкільного віку, варто усвідомлено зрозуміти, що «не існує інших способів навчити дітей тому, чому

вони вчаться у грі за особистою ініціативою». «Від природи дітям потрібно грати і відкривати світ самостійно, без дорослих» [5].

І тому доречно з'ясувати причини, які заважають сучасним дітям включатися самостійно у гру та вчитися проживати в ній, при цьому отримуючи безцінний особистісний досвід набуття знань про оточуючий світ.

На нашу думку, головною причиною є нерозуміння дорослими значення гри в розвитку людини, знецінення та нівелювання її ролі. Для того, щоб дитина заграла, вона має отримати досвід, який їй мають передати значимі для неї дорослі: мама, тато, бабуся, няня, вихователь, які вводять дитину у світ гри через власний приклад. Наступною причиною є те, що у більшості сучасних дітей в арсеналі здебільшого іграшки монофункціональні і недостатньо предметів, які можна по-різному використовувати у грі. Дуже часто діти не мають можливості організувати простір своєї квартири або групової кімнати садочка так, щоб меблі можна було використовувати в грі. Дорослі (батьки, педагоги) здебільшого не розуміють «шумних ігор» малюків, так як їм заважають особисті страхи за безпеку дітей і домінування бажання контролю за їхньою діяльністю. Також варто зазначити і той факт, що, на жаль, є заклади освіти, в яких при організації освітнього процесу недостатньо приділяється увага для виокремлення часу на вільну гру малюків. В орієнтовному розкладі занять не завжди є місце для ігрової діяльності, або якщо і відводиться час для гри, то його замало.

Також варто з'ясувати роль дорослих в дитячій грі. Цікаво, що сама роль є специфічною, бо, з одного боку, дорослий має вміти уважно спостерігати за учасниками гри, з повагою ставитися до їх задумів. З іншого – тактовно спрямовувати задум гри і дії в ній через непряме керівництво за допомогою поради, пропозиції, підказки, запитання тощо. Гарним інструментом для розгортання дитячої гри є створення проблемних ситуацій, за допомогою яких дорослий, будучи рівноправним партнером, має змогу впливати на вибір дітьми ігрових дій.

Також, щоб гра дітям вдалася, варто дорослим дотримуватися певних правил, а саме:

- виділяти час малюкам для гри, так як дітям 5–6 років для того, щоб вільна гра відбулася, потрібно не меншим 60 хвилин;
- створювати невимушену атмосферу довіри та не стримувати активність дітей через рух, творчість, ініціативу;
- організувати простір для гри, в якому перебувають діти так, щоб вони мали вільний доступ до матеріалів, обладнання, тобто усього середовища;
- не змушувати дітей грати в те, що їм не цікаво. Якщо заінтригувати малюків не вдалося, варто поступитися до наступного разу;
- не заважати грі, яку організували діти, власними втручаннями, не демонструвати їм свою перевагу в тому, що ви більше знаєте, можете, бо, як наслідок, малюки можуть втратити інтерес навіть до найцікавішої гри;
- взяти роль спостерігача або помічника, якщо в цьому у дітей потреба, при цьому спілкуватися з дітьми у грі, коментувати всі свої дії, але надавши малюкам можливість грати в ній провідну роль.

Отже, якщо ми, дорослі, бажаємо нашим дітям гідного життя на майбутнє, то сьогодні маємо надавати кожній дитині можливість самостійно приймати рішення і брати на себе відповідальність у взаємовідносинах, у виборі справи за інтересами, створивши при цьому сприятливі умови для розвитку їхньої вільної гри. Все це вимагає від дорослих знань про вподобання дітей, рівня їхніх ігрових умінь, особливостей взаємодії між дітьми тощо.

Висновки. Для того, щоб виховати покоління, яке буде здатне розв'язувати складні інтелектуальні задачі, швидко орієнтуватися у мінливості навколишнього життя, вміти аналізувати бурхливий потік інформації, при цьому критично мислити та знаходити себе серед людей, потрібно зовсім не багато – поставитися сьогодні до вільної гри наших малюків з повагою та терпінням.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <https://mkkdo.jimdofree.com>.
2. Конвенція ООН «Про права дитини». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
3. Завязун Т. В. Розвиваючий потенціал ігрової діяльності дитини. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. Т. IV. Вип. 6. С. 50–59.
4. Ігрова діяльність дошкільника: молодший дошкільний вік / Піроженко Т. О. та ін. Київ : Генеза, 2015. 88 с.
5. Піроженко Т., Корнєєва О. Гра дитини. Впроваджуємо оновлений Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2021. № 5. С. 3–13.
6. The Decline of Play and the Rise of Psychopathology in Children and Adolescents / Peter Gray. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ985541.pdf>.